

האם מזיק בגרמא נפסל לעדות

במאמר הקודם ('האם מזיק נפסל לעדות') הבאתי מחלוקת: לדעת מרדכי ופני יהושע אדם שהזיק לחברו נפסל לעדות, ואילו מהרי"ט ומהרש"ל מכשירים. במאמר הנוכחי נדון האם אדם שהזיק לחברו (במזיד) בגרמא נפסל לעדות?

מקורות שפוסלים

להלן שלושה מקורות בנושא:

1. הגמרא ב"ק (דף נו, א) מונה רשימה של נזקים על ידי גרמא ופוסקת באותם מקרים "פטור מדיני אדם וחייב דיני שמים". בספר ההשלמה שם¹ כתב:
וכתב אבא מרי ז"ל שכל מי שמחייב דיני שמים פסול לעדות עד שישלם.
2. דברים אלו הובאו בחידושי המאירי שם²:
כל שכתבנו עליו כאן שהוא "חייב דיני שמים", פירושו שהוא חייב בהשבון. הא לענין איסור - אף מה שהוא פטור בו מדיני שמים איסור מיהא קא עביד, אלא שלענין השבה נאמרה.
ומכאן כתבו גדולי הדורות³ שכל שנאמר "חייב דיני שמים" פסול הוא לעדות עד שישב.
והדברים נראין, שמאחר שהוא חייב להשיב, תורת גזילה חלה עליו עד שישב.
3. בתשובות הגאונים⁴ כתב:
... והמוסר הרי הוא בכלל פסול לעדות, לפי שכמוסר [=שכמוסר] ממון ישראל לגוים כל שכן שהוא מוסר ישראל לישראל בעדות שקר.⁵ אבל הגורם לאיבוד ממונו של חברו שלא במסירות [=לא באמצעות מסירת הממון ליד גוי] - אם פורע אותו דבר שגרם הוא כשר, ואם לא רצה לפרוע הוה ליה כגזלן⁶ ופסול.

הפסול מחמת אי-תשלום

כל המקורות שלעיל פוסלים מזיק על ידי גרמא שאינו משלם. בראיה שטחית נראה שהם סוברים כדעת המרדכי שמזיק ממון חברו נפסל לעדות, (ולגבי מזיק על ידי גרמא הדבר תלוי אם חייב לשלם לצאת ידי שמים). אבל כשנדייק בדברים נראה שהם אינם עוסקים כלל בפסילת עבריין לעדות מחמת עבירת הנזק, אלא מחמת אי התשלום עבור הנזק. כדי להבהיר זאת ננתח את דברי המאירי בפירוט (הבאתי את דבריו בהדגשה):
כל שכתבנו עליו כאן [=לגבי מקרים שונים של נזק על ידי גרמא] **הוא "חייב דיני שמים"**⁷, פירושו שהוא חייב בהשבון [=תשלום הנזק].

כלומר: דברי הבריתא שבמקרים מסוימים של גרמא "חייב דיני שמים" פירושה שהוא חייב לשלם על הנזק דיני שמים. זה לא מובן מאליו, שכן במקורות מסוימים כאשר כתוב "חייב דיני שמים" אין הכוונה לתשלום, אלא לעונש שמגיע לאדם מן השמים על חטאו. במסכת קידושין דף מג, א אומר שמאי הזקן משום חגי הנביא שאם אדם אמר לשלוחו "צא והרוג את

¹ ב"ק פרק ו סימן א.

² הובא בשטמ"ק שם.

³ המהדיר של המאירי כתב שכוונתו לדברי ההשלמה, שדרכו לצטט בשם 'גדולי הדורות'. להלן אביא שדין זה נמצא גם בתשובת הגאונים, אבל מסתבר שהמאירי מצטט את דברי ההשלמה, ואילו היה מצטט את הגאונים לא היה מכנה אותם 'גדולי הדורות'.

⁴ שערי צדק ח"ד שער א סימן יא. תשובה זו נמצאת גם בשו"ת הרי"ף סימן קפו, ובשו"ת הגאונים הרכבי סימן פז. בנספח בסוף המאמר הבאתי השוואה של שלושת המקורות.

⁵ כלומר: אם הוא מסוגל למסור ממון ישראל לגוים (שהכסף לא מגיע להם) הוא בוודאי עלול גם לגרום להעברת כסף שלא כדין ליהודי אחר, ולכן יש לחשוש שהוא משקר בעדותו, ואין לסמוך עליה.

⁶ בספר אמרי בינה מעיר שפשטות הלשון ("הוה ליה כגזלן") משמע שלדעת הגאון פסול לעדות מן התורה.

⁷ בדברי המאירי שם מבואר שיש גם גרמא שאינו חייב דיני שמים, וזה לשונו: "... והרבה כיוצא באלו שהם גרמא ופטור. אלא שיש מהם שפטור אף דיני שמים, והוא שאין כונתו כלל להזיק, כי הוא יודע תעלומות לב".

הנפש" הוא חייב. ומסבירה הגמרא שם (לפי אחד ההסברים): מאי "חייב"? חייב בדיני שמים. שם אין הכוונה שחייב לשלם עבור הרצח, אלא שחייב עונש עבור הרציחה, וכפי שמפרשת הגמרא שם שנענש 'דינא רבה' כמו רוצח ממש. לכן טורח המאירי לחדש שכאן לגבי גרמא כאשר נאמר שחייב בדיני שמים, הכוונה שחייב לשלם.

הא לענין איסור - אף מה שהוא פטור בו מדיני שמים [=סוגי גרמא שפטור מדיני שמים] **איסור מיהא קא עביד** [=וצריך לחזור בתשובה כדי להתכפר מעונש שמים], **אלא שלענין השבה נאמרה.**

המאירי מוכיח שהכוונה כאן היא לחיוב תשלום בדיני שמים, שכן האיסור לבצע נזק בגמרא נכון לכל סוגי הגרמא, ולא רק למקרים מסוימים! מכך שהבריתא פירטה **רק מקרים מסוימים** שעליהם חייב בדיני שמים, ניתן להסיק "שלענין השבה נאמרה" – כלומר: דיני שמים כאן הם לקבוע שיש חובת תשלום.

ומכאן כתבו גדולי הדורות שכל [=גרמא] **שנאמר** [=ביחס אליו] **"חייב בדיני שמים" פסול הוא לעדות עד ששיב. והדברים נראין, שמאחר שהוא חייב להשיב, תורת גזילה חלה עליו עד ששיב.**

על סמך הפרשנות של המאירי שחייב לשלם מסיק המאירי בשם גדולי הדורות שאותם מקרים של גרמא שביחס אליהם נאמר "חייב בדיני שמים" נפסל לעדות עד ששיב. שכן תורת גזלן עליו. אבל אותם מקרים של גרמא שלא נאמר ביחס אליהם "חייב בדיני שמים" לא נפסל מי שעשה אותם כלל לעדות, שכן אין עליו תורת גזלן, ועצם העבירה של הנזק בגרמא אינה סיבה לפסול לעדות.

גם הגאון המשיב מבחין בין מוסר ממון חברו לגוים, ובין הגורם איבוד ממון חברו "שלא במסירות" = ללא הלשנה לגוים. המוסר "הרי הוא בכלל פסול לעדות", כלומר: הפסילה היא בגלל מסירת הממון עצמה, בלי קשר לתשלום על הנזק, ואפילו ישלם עבור הנזק נפסל לעדות. (הגאון מנמק: שאם מוסר ממון ישראל לגוים, יש לחשוד שיעיד שקר). לעומת זאת המזיק על ידי גרמא לא נפסל בגלל עצם הנזק שגרם, אלא רק אם לא רצה לפרוע נפסל לעדות.⁸

למה לא נפסל מחמת העבירה?

מדוע נזקקו שלושת המקורות הנ"ל לפסול מחמת חוסר התשלום, ולא פסלו מחמת עבירת ההיזק? (והרי גם להזיק בגרמא אסור, כמו שמבואר בגמרא ב"ב דף כב, ב!)

לכאורה מוכח שהם סוברים כדעת מהרי"ט ומהרש"ל (שהבאתי בפתיחת המאמר): שעבירת הנזק אינה פוסלת לעדות (משום שזו עבירה שאין עליה מלקות, וגם אינה נחשבת 'חמס', משום שהמזיק אינו לוקח לעצמו ממון של הזולת). ניתן לדחות ולומר שבדרך כלל עבירת נזק פוסלת לעדות, ואעפ"כ ההשלמה והמאירי והגאון שהובאו לעיל לא פוסלים בגלל העבירה, וזאת מחמת שלש סיבות: א. העבירה נעשה בשגגה, ב. חזרה בתשובה על העבירה, ג. העבירה קלה יותר. אבל רק הדחיה האחרונה נראית בעיני נכונה.

א. **העבירה נעשתה בשגגה** - יתכן שעבירת הנזק עצמה (כאשר הנזק נעשה בזדון) פוסלת לעדות, **ללא קשר לחובת התשלום** (כדעת מרדכי ופני יהושע).⁹ אבל בדרך כלל נזק נעשה בשגגה וברשלנות ולא בכוונת זדון, ולכן אין לפסול את המזיק מחמת עבירה שנעשתה בשגגה.

אבל נראה שאי אפשר לומר כך. 1. לדעת המאירי החיוב לשלם בדיני שמים על גרמא הוא רק כאשר גרם לנזק בכוונת זדון,¹⁰ ובמצב זה אפשר לפסול גם מחמת העבירה של הנזק, ולא רק מחמת חוסר התשלום. 2. בתשובת הגאון (מקור 3 לעיל) משווה בין הגורם נזק ובין המוסר ממון ישראל לגוים. מסירת הממון ודאי לא נעשתה ברשלנות ושגגה, אלא בכוונת זדון, וכך גם גרימת נזק שמציב הגאון בניגוד לה. למרות זאת סובר הגאון שזק על ידי גרמא אינו עבירה הפוסלת לעדות. ב. **חזרה בתשובה על העבירה** - אפשר לדחות באופן אחר: אכן יש לפסול מחמת העבירה של הנזק. החידוש של המאירי הוא כלשונו: "ומכאן כתבו גדולי הדורות שכל שנאמר "חייב בדיני שמים" פסול הוא לעדות עד ששיב". כלומר: **אפילו אם חזר בתשובה וביקש מחילה מהניזוק על הנזק, אין די בכך, אלא נשאר פסול לעדות עד שישלם.**

⁸ מסתבר שהפסילה של הגאון מחמת חוסר התשלום היא רק על אותם נזקי גרמא שעליהם חייב לצאת ידי שמים, כפי שהדגיש המאירי. ⁹ ואפילו כאשר אין בכלל חובת תשלום (כמו במקרים של גרמא שבהם לא נאמר שחייב לשלם לצאת ידי שמים) יש לפסול את המזיק לעדות.

¹⁰ כפי שהבאתי לעיל בהערה 4.

אבל גם דחיה זו אינה מתיישבת בתשובת הגאון, שפסל את המוסר והכשיר את המזיק בגרמא (במקרה ששילם). אם מדובר שעשה תשובה, היה עלינו להכשיר גם את המוסר! בהכרח מדובר באופן שלא ידוע לנו שחזר בתשובה, ובכל זאת הגאון פוסל עדות של המזיק בגרמא רק מחמת שלא שילם עבור הנזק, ולא מחמת עצם מעשה הנזק.

ג. **העבירה קלה יותר** - נראה לדחות: אפילו לדעת המרדכי לפני יהושע שמזיק נחשב רשע דחמס ונפסל לעדות, מזיק בגרמא הוא איסור קל יותר, ואינו נחשב רשע דחמס. אמנם גם נזק על ידי גרמא הוא עבירה, כפי שמבואר בגמרא ב"ב דף כב,ב, אבל היות שהנזק לא נעשה על ידי האדם באופן ישיר, המזיק אינו נחשב כגזלן ואינו נפסל לעדות. למרות זאת, היות שחייב בדיני שמים לשלם אי התשלום מחשיב אותו כגזלן.¹¹

באלו מצבים אי-תשלום פוסל

יש להקשות: רב אידי בר אבין (ב"ק דף קה,ב ובעוד מקומות) פוסק: הכופר במלוה כשר לעדות (משום שרק משתמט מתשלום החוב, ואולי דעתו לשלם בעתיד). אם כן, מדוע פוסלים המקורות שלעיל את המזיק בגרמא לעדות **מחמת חוסר התשלום**? הרי ניתן לומר שהמזיק מסרב לשלם מחמת שאין בכוחו כעת לשלם והוא מחפש דרך להשתמט ולעכב את התשלום, אבל בעתיד בכוונתו לשלם!

נראה לתרץ: כאשר אדם כופר במלוה ניתן ללמד עליו זכות שכוונתו לשלם בעתיד, ורק משתמט. אבל כאשר אדם הזיק בגרמא, בית דין לא כופה עליו לשלם, אלא החיוב חייב לשלם הוא רק כדי לצאת ידי שמים. ממילא אין לאדם צורך לשקר כדי לעכב את התשלום, והוא יכול לומר בגלוי שכעת קשה לו לשלם, ובכוונתו לשלם בעתיד כשירווח לו. משום כך אם המזיק אומר שאין בכוונתו לשלם, אנו מפרשים את דבריו כפשוטם, שאין ברצונו לשלם כלל, ולדעת המאירי נפסל בכך לעדות.

בכך מיושבת שאלה נוספת: מהרי"ט ומהרש"ל אינם פוסלים את המזיק לעדות, ואינם מחשיבים אותו כרשע דחמס. אבל מדוע לא נפסול את המזיק כגזלן מחמת חוסר התשלום?¹² התשובה היא שחוסר התשלום אינו מחשיב אותו כגזלן, שכן הכופר במלוה כשר לעדות, וגם כאן חוסר התשלום יכול לנבוע מקושי לשלם.¹³

---

¹¹ לכאורה ניתן להעלות גם סברה הפוכה: אפילו מהרי"ט ומהרש"ל הסוברים שמזיק אינו נפסל לעדות, יפסלו מזיק בגרמא לעדות. סברה מעין זו כתב מהרי"ט עצמו: המכה את חברו עובר על איסור "לא יוסיף להכותו" אבל למרות זאת לדעת מהרי"ט אינו נפסל לעדות, שכן זהו לאו הניתן לתשלומים שלא לוקים עליו. אבל אם הכה את חברו הכאה שאין בה שוה פרוטה חייב מלקות¹¹, ולכן נפסל לעדות.

אבל זו טעות. מכה חבירו פחות משו"פ עבר על לאו של "לא יוסיף להכותו" וחייב מלקות, ולכן לדעת מהרי"ט נפסל. אבל מי שהזיק בגרמא אינו חייב מלקות (אין לוקים על לאו של "לא תשנא" משום שאין בו מעשה – רמב"ם דעות ו,ה). ולכן פשוט שהעבירה אינה פוסלת לעדות (לדעת מהרי"ט שאינו מחשיב נזק כגזל).

¹² מלשון שו"ת מהרי"ט נראה שאינו פוסל אותו לעדות גם כאשר אינו משלם, שכתב: "ואפשר דכל דבר שיש לו תשלומי ממון הואיל והתורה פטרתו ממלקות לא מקרי רשע. ואף על פי שעדיין לא שלם הממון, מאחר שניתק לתשלומין עליו לשלם, ולא מקרי רשע".

¹³ אפשר להציע הסבר לשיטת המאירי באופן שונה מכפי שהצעתי בגוף הדברים. יתכן שהפסילה של המזיק בגרמא לעדות היא מחמת עבירת הנזק עצמה, ולא בשל חוסר התשלום. (וחוסר התשלום אינו עילה לפסילה, כי יתכן שמשתמט מהחוב). לפי זה סובר המאירי כשיטת המרדכי לפני יהושע שהובאה לעיל, שעבירת הנזק פוסלת לעדות.

אז למה בגרמא שאין עליו חיוב לצאת ידי שמים לא נפסל לעדות? הרי גם לגבי גרמא כזה כתב המאירי "איסור מיהא קא עביד"! התשובה לכך היא שחובת התשלום מצביעה על דרגת האחריות של האדם לנזק שנגרם. אם חכמים חייבו לשלם בדיני שמים האדם מוגדר כאחראי לנזק, והוא עברין שנפסל לעדות. אבל אם מדובר בגרמא כזו שאינו חייב עליה בדיני שמים, אזי למרות שגם זו עבירה, אין הוא מוגדר כאחראי מבחינה משפטית על הנזק, ולכן אין עבירה זו בגדר 'רשע דחמס' ואינו נפסל מחמת הנזק. אבל פירוש זה אינו נראה בעיני, משני נימוקים:

א. לשון המאירי: "שמאחר שהוא חייב להשיב, תורת גזילה חלה עליו עד שישבי", משמע שהפסילה לעדות היא מחמת אי-התשלום, ולא מחמת הנזק. (דוחק לפרש שמעשה הנזק עצמו פוסל את המזיק לעדות ומחשיב אותו כגזלן, והתשלום בפועל מתקן את האיסור).

ב. אחד המקרים שעליהם נאמר בגמרא ב"ק נו שם שחייב לשלם על גרמא לצאת ידי שמים הוא היודע עדות לחברו ואינו מעיד לו. כאן הנזק נגרם על ידי חוסר עשייה של העדים, שלא באו להעיד. קשה לומר שנוק הנגרם על ידי חוסר עשייה של העד מוגדר כאילו הוא ממש גזלן.

מסקנה: לענ"ד מזיק בגרמא אינו נפסל לעדות לכו"ע. ואם אינו מסכים לשלם נפסל כגזלן.

בע"ה במאמר הבא אדון בשאלה מדוע מוסר ממון חברו נפסל לעדות, והאם כובש עדותו פסול לעדות.

נספח: תשובת הגאונים - מקבילות

תשובות הגאונים הרכבי ¹⁶	שו"ת הרי"ף ¹⁵	תשובות הגאונים שערי צדק ¹⁴
ומי ששלח לשונו [לדבר] על בר ישראל בשוקים ומקומות הגלויים בדבר שממנו יצא לו הזק מן הגוים או מן המושל וההיזק הזה יצא לו מסבת השלוה [=השלוח] הזה	שאלה. מי שהרים על בר ישראל בשוקים של עכו"ם בדברים שבא בהם לסכנת ממונו, ולא נתברר לעדים אם נתכוון לאבד ממונו או לא, נדון בהם כדין גורם, א"א ביה: "עביד איניש דגזים ולא עביד"?	נשאל הגאון ר' יצחק: מי שהרים קולו על בר ישראל בשווקים של גויים בדברים שבא בהם [=חברו] לסכנת ממונו [=אבל לבסוף לא נפסד הממון], ולא נתברר לעדים אם נתכוון [=מוציא הקול] לאבד ממונו או לא, נדון בהם כדין גורם [=הפסד ממון חברו], או אמרינן ביה: "עביד איניש דגזים ולא עביד"?
הנה הוא והמוסר שוים, כי שניהם גורמים לאיבוד [ממון].	תשובה אם בר ישראל זה בא בשביל דברים אלו לסכנת ממונו, ה"ז מסור שוין, ששניהם גרמו אבוד ממון.	והשיב: אם בר ישראל זה בא בשביל דברים אלו לסכנה בממונו, הרי הוא והמוסר שוה, ששניהם גרמו איבוד.
וטענתו "לא כוונתי להזיק לוי" לא תקובל, מפני שזה דומה למי שיקטע ראש חיה ויאמר לא כוונתי להמיתה. כי אם דבר דבריו בפני מי שיוכל להגיד [להגוי או להמושל] הרי זה כמו שהגיד בעצמו. הלא תראה אמרם חברך חבא אית ליה וחברא דחברך חבא אית ליה:	ואף על פי שאמר "לא הייתי מתכוון" אינו נאמן, כשאמר לפני אותן העכו"ם שמעו אחרים וחברך חבא אית ליה	ואף על פי שאמר "לא הייתי מתכוון" אינו נאמן, שכשם שאמר לפני אותם גוים ישמעו אחרים, וחברך חבא אית ליה.
	ומסור ששאלת עליו אם הוא בכלל פסולי עדות? ודאי הוא בכלל פסולי עדות,	והמוסר הרי הוא בכלל פסול לעדות,
	שאם מוסר ממון חבירו לעכו"ם, כ"ש שימסור ממון ישראל לישראל בעדות שקר.	לפי שכמוסר ממון ישראל לגוים כל שכן שהוא מוסר ישראל לישראל בעדות שקר.
[והגו]רם לאבד ממונו של חבירו בלא מסירות [אם שלם מה ש]עליו לשלם אינו פסול. אבל אם לא רצה [לשלם] דינו הוא כדין הגזלן:	אבל לאבד ממונו של חבירו שלא במסורו, אם פרע אותו דבר שגרם איבודו כשר, ואם לא רצה לפרוע הוה ליה גזלן ופסול.	אבל הגורם לאיבוד ממונו של חבירו שלא במסירות, אם פורע אותו דבר שגרם הוא כשר, ואם לא רצה לפרוע הוה ליה כגזלן ופסול. עד הנה.

¹⁴ חלק ד שער א סימן יא.

¹⁵ סימן קפו.

¹⁶ סימן פז. ערוך על ידי: א. השמטתי קטע שאינו קשור, ב. שיניתי מיקום של קטע אחד, כך שיקביל לשני המקורות האחרים.